

Список літератури: 1. *Атаманова Ю.Є.* Права промислової власності як форма участі в господарських товариствах: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук.- Харків, 2003.- 20с. 2. Відомості Верховної Ради України. 3. *Вилкова Н.Г.* Договорне право в міжнародному обороті.-М.: Статут, 2002.-511с. 4. *Кібенко О.Р.* Особливості правового регулювання іноземних інвестицій в Україні (міжнародно-приватно-правовий аспект): Автореф. дис. ...канд. юрид. наук.-Харків, 1998.-23с. 5. *Килимник І.І.* Особливості правового регулювання договору комерційної концесії (франчайзингу): Автореф. дис. ...канд. юрид. наук.-Харків, 2003.-22с. 6. *Косак В.М.* Іноземні інвестиції в Україні (цивільно-правовий аспект): Львів: Центр Європи, 1996.-312с. 7. *Крупа Л.В.* Спеціальний режим підприємницької діяльності у вільних економічних зонах України (комплексне дослідження): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук.-Харків, 2000.- 20с. 8. Офіційний вісник України.- 2002. - № 12. - Ст.564. 9. *Полатай В.Ю.* Правове регулювання інвестиційної діяльності: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук.- Донецьк, 2000.-21с. 10. *Сімсон О.Е.* Правові особливості договорів інвестиційного характеру: Автореф. дис. ...канд. юрид. наук.- Харків, 2001.- 21с. 11. *Шишка Р.Б.* Инвестиционное право Украины: Учеб. пособие.- Х.: Эспада, 2003.- 160с.

Надійшла до редакції 31.10.2003 р.

УДК 347.95

К.В. Гусаров, канд. юрид. наук, доцент
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків

СУБ'ЄКТИ ПРАВА АПЕЛЯЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Стаття 129 Конституції визнала однією з основних засад судочинства перегляд рішень в апеляційному порядку. Стаття 12 Закону "Про судоустрій України" передбачає право учасників судового процесу та інших осіб у випадках і порядку, передбаченому процесуальним законом, оскарження судового рішення в апеляційному суді [3; 2002. - № 27-28. - Ст.180]. Оскарження рішення суду є елементом конституційного права на судовий захист, яке реалізується у процесуальній формі апеляційного провадження.

Виходячи з сутнісних ознак апеляції, в загальному вигляді апеляційне провадження можна звести до наступних положень: а) апеляційна скарга (подання) подається на рішення суду, яке ще не набрало законної сили; б) справа переноситься на розгляд в апеляційному суді; в) подача апеляційної скарги зумовлена неправильністю рішення суду першої інстанції і полягає, на думку особи, яка подає скаргу (подання), або в неправильному встановленні фактичних обставин, в неправильному застосуванні чи незастосуванні норм права. Апеляційний суд не вправі вийти за межі апеляційної скарги (подання). Виконуючи контрольную функцію

щодо актів судів першої інстанції, суд апеляційної інстанції повторно розглядає цивільну справу.

Слід зазначити, що Концепція судово-правової реформи 1992 р. визнала за необхідне впровадження перегляду законності й обґрунтованості судових актів в апеляційному порядку. Однак у цивільному процесуальному законодавстві означений інститут було впроваджено лише в червні 2001 р., а тому постановка викладених у цій статті проблем полягає в дослідженні механізму реалізації права апеляційного оскарження в цивільному процесі. Вважаємо, що існування інституту апеляційного перегляду пов'язано з таким принципом демократичного судочинства, як двоінстанційність, що означає оскарження рішень та ухвал суду першої інстанції в апеляційному порядку. Упровадження в судочинство апеляційного перегляду судових постанов дозволяє найбільш повно гарантувати реалізацію права на судовий захист, оскільки оскарження передбачає повторний розгляд справи по суті й певну оперативність і чіткість у здійсненні правосуддя. Це пов'язано з правом апеляційного суду за результатом розгляду справи виносити нове рішення, сприяти формуванню судової практики, оскільки рішення апеляційних судів є орієнтиром для правильного застосування законодавства судом першої інстанції, що дозволяє зменшити верогідність судової помилки. Але апеляційна інстанція не замінює собою суду першої інстанції, а залишається стосовно нього контрольно-правовим інститутом. Ось чому зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями поставлених у статті питань полягає у вдосконаленні конституційного положення, яке гарантує кожному право на оскарження актів судової влади в передбаченому законом порядку.

Як до, так і після законодавчого закріплення апеляційного порядку перегляду судових актів розглядуваний правовий інститут став предметом дослідження в юридичній науці. Цією проблемою займалися такі науковці, як Л.Є. Гузь, П.І. Шевчук, В.В. Кривенко, О.С. Захарова [Див.: 6; 10; 11; 8; 5]. Аналіз останніх наукових робіт дозволяє зробити висновок, що у правовій науці інтерес до вивчення нових за змістом процесуальних форм перегляду судових актів збільшується. Разом із тим в означених публікаціях не були предметом спеціального дослідження поставлені в цій статті питання. Тому проблема суб'єктів права апеляційного провадження в цивільному процесі є основним завданням даної статті.

Стаття 290 Цивільного процесуального Кодексу України (далі – ЦПК) передбачає, що право оскаржити в апеляційному порядку рішення суду першої інстанції повністю або частково мають сторони, треті особи, представники сторін і третіх осіб, прокурор, органи державної влади

й органи місцевого самоврядування в передбачених законом випадках, особи, які за законом захищають права та свободи інших осіб, а також заявники та інші заінтересовані особи у справах окремого провадження і справах, що виникають з адміністративно-правових відносин за умов, якщо вони брали участь у розгляді справи місцевим судом. Крім того, право апеляційного оскарження судових актів мають і правонаступники сторін і третіх осіб у тих випадках, якщо спірні правовідносини допускають правонаступництво.

Сторони, треті особи, а також заявники та інші заінтересовані особи в справах окремого провадження та провадження, що виникають з адміністративно-правових відносин, мають право апеляційного оскарження судового акта як матеріально та процесуально заінтересовані особи. О.А.Борисова має рацію, коли пише, що в апеляційному перегляді сторони повинні бути ті ж самі, що й у суді першої інстанції. Позивач не вправі в суді апеляційної інстанції пред'являти вимоги до іншої особи, яка не брала участі при розгляді справи в місцевому суді як відповідач.

Іншими суб'єктами апеляційного оскарження є треті особи – і які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, і які їх не заявляють. Право вказаних осіб на апеляційний перегляд судового рішення не викликає сумніву, оскільки вони зі своїми вимогами мають у справі самостійний інтерес. Навіть якщо рішення суду не було оскаржено сторонами, третя особа з такими вимогами вправі подати апеляційну скаргу.

Третя особа, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору, також не може бути позбавлена права на апеляційне оскарження, тому що зміст судового рішення безпосередньо впливає на її права й обов'язки і в подальшому може мати преюдиційне значення для винесення іншого рішення.

Сторони і треті особи вправі оскаржити рішення суду першої інстанції незалежно від їх участі в судовому засіданні. Головне, щоб вони були допущені судом у процес.

До суб'єктів апеляційного оскарження належать і правонаступники сторін і третіх осіб. Відповідно до загальних правил здійснення правонаступництва для допуску до участі у справі правонаступника необхідне пред'явлення доказів правонаступництва (певних документів, що підтверджують законність останнього). Якщо правонаступником стала особа процесуально не дієздатна, їй необхідно призначити законного представника. Як і при провадженні справи в суді першої інстанції, в апеляційному суді не є об'єктом правонаступництва ті права й обов'язки, що мають особистий характер. Порядок здійснення правонаступництва в апеляційному суді підкоряються правилам судового провадження в суді першої інстанції [Див.: 8, с. 70-73].

Вважаємо за доцільне приділити особливу увагу аналізу права апеляційного оскарження такого суб'єкта цивільного процесуального права, як судовий представник. Як уже вказувалося раніше, законодавство наділяє таким правом тільки ту особу, яка бере участь у розгляді справи судом першої інстанції. У той же час ч.4 ст.293 ЦПК зазначає, що до апеляційної скарги, поданої представником, додається довіреність або інший документ, що посвідчує його повноваження, якщо в справі не було такого документа. Це дає змогу припустити, що на підставі цієї правової норми до суб'єктів права апеляційного оскарження можна віднести і представника, який не брав участі в розгляді справи, якщо його повноваження на здійснення цих процесуальних дій закріплено в довіреності чи у іншому документі, що посвідчує його процесуальні права й обов'язки.

Інтерес інших суб'єктів, які мають право апеляційного оскарження, має процесуальний характер, оскільки мета їх участі у справі не зводиться лише до отримання матеріальних благ завдяки судовому рішення.

Стаття 290 ЦПК передбачає можливість оскарження рішення в апеляційному порядку також прокуророві, який вносить апеляційне подання на неправосуде, з його погляду, рішення. Для аналізу положень цивільного процесуального законодавства щодо оскарження судового акта прокурором необхідно дослідити конституційні аспекти правового статусу прокурора як суб'єкта цивільного процесуального права. Стаття 121 Конституції закріплює за ним здійснення функції представництва в суді інтересів держави або громадянина, якою, як зазначено в Рішенні Конституційного суду від 8 квітня 1999 р. по справі N 1-1/99, треба розуміти правовідносини, в яких прокурор, реалізуючи окреслені Конституцією та законами України повноваження вчиняє в суді процесуальні дії з метою захисту інтересів зазначених суб'єктів [4, с. 39]. Ці дії включають подання прокурором до суду позовної заяви, його участь у розгляді справи за позовною заявою, а також у розгляді судом будь-якої іншої справи за ініціативою прокурора чи за визначенням суду, якщо це необхідно для захисту інтересів держави. Статті 36¹ і 37 Закону України "Про прокуратуру" передбачають форми вказаної функції, однією з яких є право прокурора чи його заступника на представництво інтересів громадян або держави шляхом внесення апеляційного подання на акт правосуддя по цивільних справах, розглянутих без його участі [3; 1991. – № 53. – Ст. 793].

Однак зміст норм ЦПК, що регламентує участь прокурора у цивільному процесі, не дає підстави стверджувати про закріплення в зазначеному нормативному акті конституційних положень щодо його предста-

вницької функції в цивільному судочинстві. У зв'язку з цим в теорії цивільного процесу й у правозастосовчій діяльності виникає питання, чи вправі реалізовувати право апеляційного оскарження судового рішення прокурор, який не брав участі при розгляді цивільної справи в суді першої інстанції. В.В. Кудрявцев із цього приводу вважає за необхідне змінити редакцію ст.290 ЦПК, надавши прокуророві право внесення апеляційного подання незалежно від того, чи брав він участь у розгляді справи [10, с. 21]. На думку Т. Дунаса, прокурорське реагування передбачає захист прав громадян як за їх зверненням до прокуратури, так з ініціативи прокурора [8, с. 101].

Л.Е. Гузь, додатково аргументуючи можливість оскарження судового акта прокурором, який не приймав участі в розгляді справи судом першої інстанції, зазначає, що в подібних випадках прокурор реалізує функцію представництва інтересів громадян або держави в суді: "Так згідно зі ст.37 Закону України "Про прокуратуру" прокурор чи його заступник у межах своїх повноважень мають право на внесення апеляційного подання незалежно від того, чи брали вони участь у цій справі, а помічники прокурора, прокурори управлінь та відділів – у тому випадку, якщо вони брали участь у цій справі" [6, с. 30].

На тих же умовах прокурор і його заступники на підставі ст.36 Закону України "Про прокуратуру" вправі представляти інтереси громадян і держави шляхом внесення апеляційного подання на рішення й ухвали по справах, що були розглянуті без їх участі. Підстави для такого представництва вказуються прокурором в апеляційному поданні. У випадку, якщо прокурором в цьому оскарженні не названі підстави представництва або вказані, але вони не передбачені законом, до такого подання застосовуються правила ст.139 ЦПК України [Гам само].

Протилежної думки дотримується С.П. Головатий, який, на відміну від поглядів згаданих правників, виступає за надання контрольної (наглядової) функції виключно судовій владі. Якщо ж цю функцію надати прокуратурі, зауважує він, тоді не потрібна судова влада [Див.: 1, с. 3].

З нашої точки зору, система стримань і противаг у системі поділу влади передбачає можливості оскарження судового акта і прокурором, але це право повинно надаватися йому не як посадовій особі органу, що наглядає за дотриманням законності в судах, а виключно як суб'єкту цивільного процесуального права. Частково погоджуючись із С.П. Головатим, ми вважаємо за доцільне передбачити можливість реагування на неправосудні судові акти певних посадових осіб органів судової влади, як це має місце в цивільному процесуальному праві Російської Федерації.

Дійсно, Закон України "Про прокуратуру" містить положення, згідно з якими прокурор може реалізувати право на апеляційне оскарження судових рішень незалежно від участі в розгляді справи судом першої інстанції [3; 1991. - № 53. - Ст.793]. Однак цивільне процесуальне законодавство (ст.290 ЦПК) таке право надає лише особам, які брали участь у розгляді справи місцевим судом, а згідно зі ст.3 ЦПК провадження в цивільних справах у судах України ведеться за цивільними процесуальними законами України, що діють на час розгляду справи, або вчинення окремих процесуальних дій, чи виконання рішення суду. Таким чином, у випадку "конкуренції" норм Закону "Про прокуратуру" з нормами ЦПК необхідно віддавати перевагу положенням останнього.

На цій підставі право апеляційного оскарження, на нашу думку, повинен мати тільки прокурор, який брав участь у розгляді справи. Якщо право внесення апеляційного подання буде за прокурором, який не брав участі у судовому провадженні (поряд з тим, який брав участь у справі), в цьому випадку буде мати місце порушення принципу диспозитивності цивільного процесуального права, оскільки воля прокурора на оскарження судового акта може не співпадати з волею на дану процесуальну дію матеріальної і процесуально заінтересованих осіб (сторін, третіх осіб).

Як було вже зазначено, ст.290 ЦПК наділяє правом апеляційного оскарження тільки тих названих у ст.98 ЦПК осіб, які брали участь у розгляді справи. Вбачається, що означене положення цивільного процесуального законодавства обмежує право заінтересованих осіб на оскарження судових актів з декількох причин. Так, у судовій практиці зустрічаються випадки, коли місцеві суди виносять неправосудні рішення, не притягуючи юридично заінтересованих у розгляді справи осіб до участі у справі. З огляду на буквальний зміст ст.290 ЦПК ці особи не вправі оскаржувати судові рішення у встановленому законом порядку.

Слід наголосити, що палати з цивільних справ апеляційних судів указану норму застосовують неоднозначно. Якщо судова постановка винесена з порушенням вимог чинного законодавства і в судовому акті вирішені питання щодо прав та обов'язків осіб, які не брали участі у справі, у цих випадках деякі практичні працівники вважають, що такі особи мають право на апеляційне оскарження. Суді апеляційних інстанцій при цьому аргументують свою точку зору посиланням на ст.55 Конституції (як на норму прямої дії) та на п.4 ст.307 ЦПК (скасування рішення суду й передача справи на новий розгляд у випадку вирішення судом питання про права й обов'язків осіб, які не були залучені до участі у справі).

Спіраючись на вищевказане, вважаємо, що ст.290 ЦПК не відповідає конституційним положенням, що гарантують право заінтересованої особи на оскарження судових рішень. У процесуальному законі необхідно передбачити, що право на апеляційне оскарження мають як особи, які брали участь у справі при розгляді її судом першої інстанції, так і ті заінтересовані особи, які не були залучені до участі у справі, але стосовно яких суд вирішив питання щодо їх прав та обов'язків. До речі, така редакція вказаної норми співпадатиме зі ст.320 ЦПК, що гарантує право касаційного оскарження не тільки тим особам, які брали участь у справі, а й особам, які не брали участі в судовому провадженні, за умови, якщо суд вирішив питання щодо їх прав та обов'язків.

Відсутність у ЦПК чіткого закріплення можливості оскарження судового акта особами, які не брали участі в розгляді справи, але стосовно прав та обов'язків яких ухвалено рішення, дає підстави не погодитися з категоричною позицією П.І. Шевчука щодо того, що зазначені особи за загальним правилом мають право апеляційного оскарження [10, с. 8].

Не можна не обійти увагою зв'язок між вищевказаними випадками реалізації права апеляційного оскарження із ускладненням (а підчас і неможливістю) реалізації права на касаційне оскарження судового акта. Враховуючи положення статей 320 і 321 ЦПК можна зробити висновок, що особи, які не беруть участь у судовому провадженні, практично не можуть повною мірою реалізувати гарантоване Конституцією право на оскарження судових рішень, оскільки зазначені норми передбачають можливість оскарження судового акта в касаційному порядку тільки після проголошення ухвали або рішення *судом апеляційної інстанції*. На наш погляд, така редакція правових норм суперечить ст.55 Конституції, оскільки знову ж таки обмежує можливість оскарження судового акта з тієї причини, що предметом касаційного оскарження повинні бути рішення й ухвали, що набрали законної сили незалежно від того, чи були вони предметом розгляду судом апеляційної інстанції.

Вважаємо, що викладені пропозиції щодо вдосконалення реалізації права апеляційного оскарження будуть спрямовані на подальше реформування цивільного процесуального законодавства в бік посилення гарантій оскарження неправосудних судових актів, винесення судами законних та обґрунтованих рішень з дотриманням принципу законності, диспозитивності та інших принципів цивільного процесуального права. Що стосується перспектив подальших розвідок у даних напрямках, то слід відзначити суттєву зацікавленість юристів у дослідженні проблем апеляційного й касаційного оскарження судових рішень. На нашу думку, існуючі теоретичні розробки щодо вдосконалення інституту процесуального перегляду судових актів необхідні

врахувати при внесенні змін до чинного ЦПК і при прийнятті нового Цивільного процесуального кодексу України.

Список літератури: 1. *Арьев В.* Принуждение к послушанию //Зеркало недели. – 2003. – № 29 (454) 2 авг. – С.3. 2. *Борисова Е.А.* Апелляция в гражданском и арбитражном процессе. – М.: Городец, 1997. – 160 с. 3. Відомості Верховної Ради України. 4. Вісник Конституційного Суду України. – 1999 рік. – № 2. – С. 39. 5. *Горовац Е.* Новый гражданский процесс – по – старому? Некоторые вопросы отмены незаконных решений в апелляционном порядке //Юрид. практика. – 2002. – 6 мар. (№ 10). – С.12. 6. *Гузъ Л.Е.* Апелляционное и кассационное производство: Теория, проблемы и практика применения судами первой, апелляционной и кассационной инстанций. – Изд. 1-е. – Х.: Медиа гр. “Харьков юридический”, 2003. – 248 с. 7. *Думас Т.* Роль прокуратури у захисті прав і свобод людини та громадянина //Підприємництво, господарство і право. – 2003. – №2. – С.100-105. 8. *Захарова О.С.* Деякі питання апеляційного провадження //Адвокат. – 2001. – № 4-5 (№4). – С. 11-12. 9. *Кудряцев В.В.* Судово – правова реформа і прокуратура: деякі аспекти проблеми //Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи: Матер. наук. – практ. конф. 18-19 квітня 2002р. – К. – Х.: Юрінком-Інтер, 2002. – С.19-23. 10. *Шевчук П.І.* Апеляційне та касаційне оскарження судових рішень: Наук. – практ. коментар. – К.: МАУП, 2002. – 96 с. 11. *Шевчук П.І., Кривацько В.В.* Апеляційне провадження за новим цивільним процесуальним законодавством //Вісн. Верхов. Суду України. – 2001. – №4. – С.30-39.

Надійшла до редакції 16.10.2003 р.

УДК 349.2

*О.М. Ярошенко, канд. юрид. наук, доцент
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ АКТИВ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ У СФЕРІ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

Кардинальні перетворення в житті нашого суспільства на зламі 80 – 90-х років минулого сторіччя призвели до зміни політичної, економічної і правової системи нашої країни. Одним із наслідків цих процесів стала поява інституту президентства. 5 липня 1991 р. Верховна Рада постановила заснувати посаду Президента і внесла у зв'язку з цим зміни й доповнення до Конституції [1; 1991. – №33. – Ст. 445]. Відповідно до ст. 102 Основного Закону Президент України є главою держави і виступає від її імені. Він є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання її Конституції, прав та свобод людини і громадянина.

Глава держави на основі й на виконання Конституції і законів України видає укази й розпорядження, які є обов'язковими до виконання на всій території країни (ст. 106 Конституції). Перший указ, ви-